

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle XIV.

kortársalgó

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

Nem voltam még hatéves 1948. szeptember 1-jén, de már korengedélyes iskolás, megszeppent *első elemista* lettem a nálam nagyobb fiúk között.

Csak a tényre emlékszem: láttam az *Elsőosztályosok* című szovjet filmet. Hetven év múltán került kezembe a Magyar Rádió IV. évfolyamának 44. száma (1948. október 29.), amelyből megtudtam: „A jókedvű, üde történet egy szovjet kisváros elemi iskolájának életét mutatja be, egy »első osztály« keresztmetszetében. A frissen pergő cselekmény, amelyben csupa kisfiú és kislány játszik, néhány kisebb jelentőségű felnőtt szereplőtől eltekintve, a hamvas, virágszagú epizódokon túl egyúttal választ ad a szovjet nevelés sok kérdésére, amelyek egységesen eredményezik az új embertípust, a szovjet embert.” Tanári kísérettel, késő ősszel, talán novemberben néztük meg osztálytársaimmal a szovjet filmet. Akkor sem érdekelt, ma sem érdekel a *szovjet nevelés sok kérdése*. Akkor sem tudtam, ma sem tudom, milyen lehet filmen egy *virágszagú epizód*. Ám a régi újságcikk felidézi bennem az édesanyámnak hetven éve feltett kérdésemet: *Ott a fiúk és lányok együtt, egy osztályban járnak iskolába?*

Budán, a Szent Imre herceg (utóbb Villányi) úti Állami Általános Iskolában emlékeim szerint a falakon belül kislányokat nem láttunk 1948 őszén.

Később, a József Attila Fiúgimnáziumban az épület felső emeletére telepített Kaffka Margit Leánygimnáziumtól légmentesen, a folyosót lezáró vastag fallal voltunk elkülönítve: a lányoknak a hátsó lépcsőházban kellett közlekedniük.

Nem is alakult ki hazánkban – „virágszagú epizódokban” – az új, szovjet embertípus.

Pedig ennek érdekében a Magyar Rádió műsoraiért felelős szellemi közmunkások 1948-ban már igyekeztek mindent megtenni. A rangos költő, műfordító, szerkesztő Képes Géza (gonoszkodó barátai szerint: *Mindenreképes Géza*) az újság szemközti oldalán közzétett szellemi röppentyűjében leszögezi: „Az csak természetes, hogy irodalomszemléletünk a legmodernebb. Első ízben kíséreljük meg, hogy az irodalmat mint társadalmi funkciót értelmezzük.”

Hatéves voltam, nem olvastam újságot, így aztán 1948 őszén nem csodálkozhattam azon, hogy

értelmes, kulturált, művelt ember – Baumgarten-díjas költő! – miképpen írhat le ekkora ostobaságot.

„Irodalomszemléletünk a legmodernebb” – marxista korlátoltság: a kommunisták és soknevű mai utódaik hitükben megingathatatlanul tudják, hogy mindig ők a leghaladóbbak; ők az *élcsapat*, akik számára az irodalom, a művészet *társadalmi funkció*: a dolgozó nép feltétel nélküli engedelmesre *megnevelésének* leghatékonyabb eszköze.

1948 őszén még nem sikerült a kommunistáknak a magyar szellemi élet egészét – írókat, színészeket, szerkesztőket... – átnevelni, megfélemlíteni vagy elhallgattatni. (Később sem!) A Magyar Rádióban a következő oldalon Bajor Gizi vallomását olvasom: „A művészet az élet legcsodálatosabb ajándéka. Esztétikusaink ezrei ontják a cikkek, könyvek tömegét, hogy megmagyarázzák, megértsék, de az igazi művészet, a vérbeli művész megfoghatatlan, megmagyarázhatatlan. Varázslat ez és titok, s talán addig szép, addig boldogít, míg titok marad, míg a varázslat meg nem törik.”

A marxisták, az „ideológiai mindentudás megszállottjai” (Bibó István) a művészet varázslatos titkaiból, Bajor Gizi életével és életművével hitelesített gondolataiból vajon mit értettek, mit értenek meg?

Bajor Gizi mint „társadalmi funkció”?!

Megsárgult, öreg képes hetilapot lapozgatok.

Mire gondoltak, mi jutott eszükbe hetven évvel ezelőtt azoknak a művelt pesti polgároknak (például az engem felnevelő zenerajongó, sokat olvasó nagymamámnak!), amikor Pálóczy-Horváth György *Az aranyfüggöny mögött...* című írását olvasták a heti rádióújságban? „Egy fiatal amerikai újságíró egy szép napon megelegelte, hogy szerkesztője minden második riportjára ezt mondta: »Igen érdekes, fiam, de ezt nem lehet megírni.« Akár a Népszövetség kulisszatitkairól, a japán–amerikai pénzügyi tárgyalásokról vagy valami amerikai szenzációról hozott riportot, a válasz mindig ez volt: »Nagyon érdekes, de ezt nem lehet megírni.« A fiatal újságíró, George Seldes megmutatta, hogy igenis meg lehet írni mindent, csak bátorság kell hozzá. Csokorba gyűjtötte a letiltott riportokat, és »Ezt nem lehet megírni« cím alatt, könyv formában kiadta. A könyv nagy sikert aratott, százezerszám vásárolták, s Seldes elhatá-

rozta, hogy a jövőben szabadon fog írni, tehát ott hagyja a milliárdosok kezén lévő amerikai napilapsajtót, s könyvek sorozatában leplezi le mindazt, amiről az amerikai közvélemény a milliárdosok cenzúrája miatt nem értesülhet. Első könyvkiadóját azonban ott kellett hagynia. A vállalatot a Morgan bankház vette meg. Seldes ma már a nyolcadik kiadónál tart, mert a könyvkiadókat, amelyek egy-egy Seldes-könyvvel jelentkeznek a piacon, a milliárdos trösztök sorra felvásárolják. A nyolcadik kiadónál jelent meg tavaly a legújabb Seldes-könyv, amely félrehúzza a dollármilliárdosok aranyfüggönyét, és megmutatja mögötte az igazi Amerikát.”

Ezt nem lehet megírni – ma már elképzelni is nehéz, hogy Szovjetunió megszállta hazánkban 1948 őszén mindabból, ami *nagyon érdekes* volt, mi mindent nem lehetett megírni, mert ha az ember életben akart maradni, célszerű volt hallgatni.

George Seldes az „igazi” Amerikát leleplező írásai Amerikában nem jelenhettek meg napilapban. Kötetbe gyűjtve, könyv alakban jutottak el az érdeklődő olvasókhhoz. Ha könyve kiadóját megvásárolta egy milliomos, az újságíró átsétált egy másik kiadóhoz... a harmadikhoz... a nyolcadikhoz...

Szocializmust építő, Rákosi regnálta, gyarmattá alázott hazánkban *egyszerűbb* az írórsors: ha napilapban nem jelenhet meg egy *nagyon érdekes* írás, mert a témát *nem lehet megírni*, akkor a mű sehol nem jelenhet meg.

Ha akarta, ha nem: Pálóczi-Horváth György írása 1948 őszén a proletár diktatúra és a polgári demokrácia áthidalhatatlan különbségéről tájékoztatta a magyar olvasókat. (Nevét az író i-vel írta, a Magyar Rádió y-nal.)

Bécsben és az Amerikai Egyesült Államokban tanult a múlt század húszas-harmincas éveiben Pálóczi-Horváth György. Hazajött, a Pesti Napló, utóbb a Független Magyarország külpolitikai szerkesztője volt, majd 1941-ben emigrált. Néhány évig a brit Különleges Hadművelési Igazgatóság munkatársa, világjáró, hol itt, hol ott, egyszer Afrikában, máskor Ázsiában bukkan fel, aztán 1947-ben újra hazatelepül. Cikkeket ír, újságot szerkeszt, a magyar ENSZ-Társaság főtájkára, a Hungária Könyvkiadó irodalmi vezetője. Amikor 1948 októberében az amerikai újságíró „kálváriájáról” írt aprócska cikket a Magyar Rádióban – leleplez vagy felvilágosít? –, még nem sejtette: hamarosan letartóztatják, és öt évig börtönben tartják. 1954-ben rehabilitálják, „parkolópályára” számúzik egy tudományos intézetbe.

Létezéséről kamasz fiúként szereztem tudomást: 1956. november 2-án megvásároltam és az előtől az utolsó betűig elolvastam az Irodalmi Újság – akkor még nem tudtam – utolsó itthon megjelent

számát. Őrzöm a ronggyá olvasott példányt ma is: „A terror erkölcsileg is tönkre akarta tenni ezt a népet. Péppé akarta őrlni gerinceinket.” Néhány sorral lejjebb: „Szabadságharcunk a hitleriek és sztálinok hosszú rémkorszaka után visszaadta az emberiség hitét az emberben. Ez a kis nép: nagy nép lett” (Pálóczi-Horváth György: *Lábhhoz tett fegyverrel*).

Imádságos szavak számomra 1956. november 2-án késő délután, amikor lelkesen felolvastam nagymamámnak.

Élete utolsó éveiben Pálóczi-Horváth György Londonban élt, angolul írt, talán újra kapcsolatba került korábbi kenyéradójával, a brit Különleges Hadművelési Igazgatósággal. Valószínűleg egyáltalán nem emlékezett arra, hogy 1948. október végén, a Budapesten megjelent hetilapban így is, úgy is értelmezhető cikket írt az igazság feltárására törekvő amerikai újságírók „nehéz” sorsáról.

Lapozgatom, az itt-ott már szakadt, öreg újságot: *Heti menü*.

Elmélázom a recepteket böngészve: a lelkes szerkesztők vajon kiknek, mely *társadalmi osztályok* képviselőinek, parasztoknak, munkásoknak, haladó értelmiségieknek, netán az *egyébnek* szánták 1948 őszén a fogyasztásra ajánlott heti étrendet?

Hétfő, vacsora: *Liba- vagy kacsamáj sütve, sült burgonya, gyümölcs*. Szombat, vacsora: *Ponty rántva, burgonyasalátával; gyümölcs vagy vegyes kompót*. Szerdán ebéd: *Zellerkrémleves, nyúlpaprikás nokedlivel, ugorkával, alma*. Szombaton ebéd: *Gulyásleves birkahúsból, rakott karfiol, szőlő*. Vasárnap, ebéd: *Tyúkleves májgaluskával, főtt hús almamártással, pirított tarhonyával, túrósbéles, gyümölcs*.

Ilyen jól éltünk mi, magyarok 1948 őszén?

A Magyar Rádió – *A rádió hivatalos műsortalaja*. Felelős szerkesztő: Gyöngyösi Nándor – mosolygós „konyhatündére” kezében fakanállal hétfői ebédre (*Mindszentek!*) a *tejfales almaleves* után a dolgozó magyaroknak *párolt libamellet* ajánl *burgonyapürével, savanyúsággal*, és édességet: *gesztenyegombócot tejszínhabbal*. Kiskamasz koromból arra emlékszem: nagymamám megpróbált az idő tájt fejtett babból és tejfölből (azt lehetett kapni a közértben!) gesztenyepürét készíteni. Nem sikerült.

Heti menü Trianon csonkította, világháború dúlta hazánkban 1948 őszén: a „konyhatündér” hente négy estére *frissen* süttött-főzött vacsorát javasol. Gondolom, azokat a rántott pontyokat, ropogásra süttött liba- vagy kacsamájakat, kolbászos paprikáskrumplikat, palacsintákat kora este valakinek el kellett készítenie, meg kellett sütnie, főznie. Vagy a gyárból, hivatalból, intézményből munka után hazatért munkás- és haladó értelmiségi asszonyoknak, vagy a havi fizetéséért dolgozó bejáró-

nőknek, vagy a kis pénzért szorgalmas cselédeknek, vagy – ahol még van, vagy ahol már van – a jól fizetett személyzetnek.

Átmeneti idők – mondta valaha tenyerébe simuló rajnai rizlinges poharát szorongatva Szindbád.

Napközis voltam 1952-ben. A délelőttösök 12⁵⁰-kor szabadultak, a délutánosoknak 13⁴⁵-kor csöngettek az első órára. Budán, a volt ciszterci gimnázium legfelső emeletére zsúfolt állami általános iskolában, egy ötször öt méteres teremben negyvenötven gyerek ebédelt egy időben. A Váli utcai iskola konyháján főzött ételt kondérban, kétkerekű kiskocsin áthúzták a Villányi útra, és a langymeleg valamit egymás hegyén-hátán, néha a földön ülve kanalaztak a műanyag csajkából. Egyszer rám dőlt a kabátokkal teleaggatott fogas, amelynek padló közeli keresztlécén üldögélve eszegettem az ehetetlen sajtos tésztát. (Egyberagadt hideg tészta-tömb, a tetején csipetnyi dermedt sajtreszelék.)

Nézegetem az újságban közölt hetvenesztendős, fényüket veszített fényképeket.

Justus Pál, a Magyar Rádió és Magyar Távirati Iroda alelnöke a „jól sikerült Szabad Nép-esten az élő Szabad Nép vezércikkét mondotta el”. Amikor politizáló reklámszövegeit fogalmazta (*Mi a szocializmus?*, 1945; *A szocializmus útja*, 1945; *Szocialista politika*, 1946), Justus Pál arra biztosan nem gondolt, hogy elvtársai alig néhány év múlva, 1949-ben letartóztatják, és hat évig rabkoszton tartják. Utólag – mint mindig! – elvtársai rádöbrentek és elismerték, hogy *koholt vádak alapján* fosztották meg szabadságától becsületes elvtársukat. Sajnálták.

Justus Pálnak mindenestre volt ideje zárkájában hat évig azon gondolkodni: *mi a szocializmus?*

Másik kép: Tolsztoj-émlékünnepség a Szabó Ervin Könyvtárban. Szmirnov követségi tanácsos állva olvassa ünnepi beszédét, mellette ül Gergely

Sándor és Füst Milán. Magyar életkép, 1948: a kommunista Gergely Sándor *már* nagyhatalom (országgyűlési képviselő, a Magyar Írók Szövetségének elnöke), Füst Milán *még* megtűrt értelmiségi (esztéta, író, antimarxista egyetemi oktató – azaz: *egyéb*). Változnak az idők. 2018-ban Füst Milán *még* mindig nagy magyar író, költő, gondolkodó; Gergely Sándor *már* réges-régen elfelejtett bolsevik pártkatona.

„Romániában megoldották a művészkérdést” – hirdeti nagybetűs cím a következő oldalon.

Jóképű, sűrű fekete hajú, bajuszos fiatalember: Dumitru Pop román fuvolaművész, 1948 őszén ösztöndíjas Budapesten. Lelkesen magyaráz: „A bukaresti művészetügyi minisztériumban pontos nyilvántartást vezetnek minden művészről. Mindenkinek anyakönyvi törzslapja van, amelyen nemcsak személyi adatai és művészi pályafutásának jelentősebb eseményei szerepelnek, hanem az is, hogy ki mikor és hol szerepel nyilvános hangversenyen. A nyilvántartás segítségével érik el, hogy a művészek egymás után, sorrendben, minden külön kérévényezés vagy utánjárás nélkül, a lehető legigazságosabban jussanak szerepléshez.”

Éljen az egyenlőség! Nincs kivételezés, emberi jogokat sértő megkülönböztetés, minden művészek egységesen jár – „szabályos időközökben” – havi két fellépés és államilag szavatolt fizetés.

Romániában megoldották a művészkérdést.

Ádám a Falanszterben faggatja a Tudóst: *Mondd, mi hát az eszme, / Mely egy ily népbe egységet lehel, / Mely, mint közös cél, lelkesíteni tud?* Madách Imre már a 19. század derekán tudta, mi vár ránk a proletárdiktatúrában: *Ez eszme nálunk a megélhetés.*

Hatéves voltam 1948. október 29-én. Fogalmam sem volt arról, hogy mi vár rám.

A felnőttek sem tudtak sokkal többet.

OPLATKA ANDRÁS

Drága Pistám!

Hölgyeim és Uraim,
Elnézésüket kérem, mert tőlem most nem felkőszöntő beszédet, hanem nagyon személyes emlékeket fognak hallani.

Drága Pistám, jó negyven esztendeje ismerjük egymást, és nem tudom, számon tartod-e, hogy találkozásunkat egy hazugságnak köszönhetjük. E föllentés Létay Lajos, a te akkori főszerkesztőd szá-

Elhangzott Szilágyi István 80. születésnapján.